

ЕРЕКШЕ БІЛІМ БЕРУДІ ҚАЖЕТ ЕТЕТІН БАЛАЛАРДЫ ОҚЫТУ ЖӘНЕ ТӘРБИЕЛЕУ ОБУЧЕНИЕ И ВОСПИТАНИЕ ДЕТЕЙ С ОСОБЫМИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫМИ ПОТРЕБНОСТЯМИ

МРНТИ 14.29.33

УДК 376.42

¹Сардарова Ж.И., ²Серикова А.Б.,

¹ғылыми жетекшісі, п.ғ.д., қауымд. профессор

²7M01902 – Арнайы педагогика: Инклюзивті білім беру мамандығының 2-курс магистранты,
Абай атындағы ҚазҰПУ, Алматы қ., Қазақстан

ЕРТЕГІ ТЕРАПИЯСЫ АРҚЫЛЫ ПДТ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ БЕЛСЕНДІ СӨЗДІК ҚОРЫН ДАМУ ЕРЕКШЕЛІГІ

Аңдатпа. Мақалада сказкотерапия әдісі арқылы бастапқы сынып оқушыларының белсенді сөздік қорын дамыту ерекшеліктері қарастырылады. Зерттеу көрсеткендей, бұл әдіс балалардың тілдік дағдыларын, ойлау қабілетін және шығармашылық қабілеттерін дамытуға ықпал етеді. Педагогикалық тәжірибеде қолданған жағдайда, оқушылардың сөздік қоры мен сөйлеу белсенділігі айтарлықтай артады.

Кілт сөздер: белсенді сөздік қоры, бастапқы сынып, ЗПР, ертегі терапия, тілдік даму.

¹Сардарова Ж.И., ²Серикова А.Б.,

¹научный руководитель, д.п.н., ассоциров. профессор

²магистрант 2 курса по специальности 7M01902 – Специальная педагогика: Инклюзивное образование

КазНПУ имени Абая ҚазҰПУ, г. Алматы, Казахстан

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ АКТИВНОГО СЛОВАРНОГО ЗАПАСА МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ С ЗПР ПОСРЕДСТВОМ СКАЗКОТЕРАПИИ

Аннотация: В статье рассматриваются особенности развития активного словарного запаса младших школьников с задержкой психического развития (ЗПР) посредством сказкотерапии. Результаты исследования показали, что данный метод способствует развитию речевых навыков, мышления и творческих способностей детей. Применение сказкотерапии в педагогической практике значительно повышает словарный запас и речевую активность учеников.

Ключевые слова: активный словарный запас, младшие школьники, ЗПР, сказкотерапия, развитие речи

¹Sardarova Zh.I., ²Serikova A.B.,

¹ Scientific supervisor, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

² 2year Master's student in the specialty 7M01902 – Special Pedagogy: Inclusive Education
Abai Kazakh National Pedagogical University (Abai KazNPU), Almaty, Kazakhstan

FEATURES OF DEVELOPING ACTIVE VOCABULARY IN PRIMARY SCHOOL STUDENTS WITH MILD INTELLECTUAL DISABILITY THROUGH FAIRY TALE THERAPY

Abstract: *The article examines the features of developing active vocabulary in primary school students with mild intellectual disability (MID) through fairy tale therapy. Research results indicate that this method promotes the development of children's speech skills, thinking abilities, and creative potential. Applying fairy tale therapy in educational practice significantly enhances students' vocabulary and verbal activity.*

Keywords: *active vocabulary, primary school students, mild intellectual disability, fairy tale therapy, speech development*

Кіріспе. Қазіргі таңда арнайы білім беру саласында психикалық дамуы тежелген (ПДТ) балаларға тиімді оқыту және түзетуші қолдау әдістерін іздеу өзекті мәселе болып отыр. Бастауыш сынып тәжірибесінде негізгі назар психикалық дамуы тежелген балаларға аударылады. Психикалық дамуының тежелуі (ПДТ) – бұл кейбір психикалық функциялардың (ес, назар, ойлау, эмоциялық-ерік дамуы) жас ерекшелігі нормаларынан артта қалуымен сипатталатын кемістік.

ПДТ бастауыш сынып оқушыларында ең кең таралған психикалық бұзылыстардың бірі болып табылады. Ол психиканың жалпы жетілмегендігімен, сондай-ақ жеке психикалық және психомоторлық функциялардың жеткіліксіз дамуы арқылы сипатталады. ПДТ балалардың танымдық әрекеттерінің тең емес қалыптасуына, интеллектуалдық кемшіліктерге, сөйлеу мен ойлаудың дамымауына, назар мен есінің бұзылуына, тез шаршағыштыққа және эмоциялық-ерік жетілмеушілігіне әкелуі мүмкін.

Н.Ю. Борякова мен М.А. Касицинаның пікірінше, баланың дамудағы кемшіліктерін ең тиімді жеңу мүмкіндіктері ерте және мектепке дейінгі кезеңде аса жоғары, себебі осы кезеңде психика ең икемді болып келеді [1].

В.В. Коркунов атап өткендей, балалардағы дамудың жеке ерекшеліктері мен бұзылу түрлері өте көптүрлі, ал бұзылыстардың себептік негізі соншалықты ерекше, бұл баланың тиімді дамуы мен бұзылған функцияларды қалпына келтіру үшін әртүрлі денсаулықты сақтаушы технологиялық тәсілдерді таңдауды және қолдануды қажет етеді [2].

Психикалық дамуы тежелген балалармен жұмыс жасау ерекшеліктерін ескере отырып, негізгі бағыттар мыналар болып табылады: қоршаған әлем туралы білім мен түсініктерді қалыптастыру, сөйлеу және коммуникативтік дағдыларды дамыту, моториканы жетілдіру, ерікті мінез-құлықты реттеу және танымдық мотивацияны қалыптастыру, сондай-ақ барлық бұзылған танымдық процестерді түзету.

Психикалық дамуы тежелген балалармен жұмыс істеуде қолданылатын көптеген түзетуші-дамыту технологияларының ішінде ерекше назар арт-технологияларға аударылады [3]. Ғылыми-педагогикалық әдебиеттерде арт-терапия денсаулықты сақтаушы әсер жүйесі ретінде қарастырылады немесе бейнелеу өнерімен айналысуға негізделген психотерапияның бір түрі болып табылады [4].

Практикалық тәжірибе көрсеткендей, арт-технологиялардың түрлі бағыттарының ішінде ертегілер терапиясы (сказкотерапия) психикалық дамуы тежелген балалармен жұмыс жасауда ең тиімді болып табылады. Бұл әдіс тұлғаның дамуына, психикалық функцияларына, мотивациялық жүйесіне, әлеуметтік маңызды дағдылар мен қабілеттерді (коммуникативтік дағдылар, визуалды өзін-өзі көрсету, басқа адамдардың сезімдерін түсіну қабілеті) қалыптастыруға, сондай-ақ сөйлеуін дамытуға ықпал етеді.

Ертегі терапияны қолдану ПДТ-і бар балаларда педагогикалық және психологиялық проблемаларды шешуге мүмкіндік береді. Бұл әдіс диагностикалық, түзетуші, қалпына

келтіруші, психотерапевтік және әлеуметтік функцияларды атқарады, сондықтан мектепке дейінгі тәжірибеде ерекше құнды болып табылады.

Ертегі терапияның негізгі ерекшелігі – баланың объектіні практикалық әрекеттер арқылы тануы. Баланың орындаған практикалық әрекеттері танымдық және зерттеушілік функцияны атқарады, зерттелетін объектінің мәнін ашуға жағдай жасайды [5].

Әдебиетке шолу көрсеткендей, XX ғасырдың 60–70 жылдары пайда болған Ертегі терапия әдісі М. Эриксонмен теориялық тұрғыда негізделген және оның шәкірті Ал Қазақстанда бұл әдіс 1990 жылдардың басынан ғана дамыды. Алғашқы зерттеушілер – И.В. Вачков, Д.Ю. Соколов және С.К. Нартова-Бочавер – әдістің нәтижелілігін атап өткен. Олардың пікірінше, Ертегі терапия баладағы тұлғалық-эмоциялық және мінез-құлықтық проблемаларды шешуге көмектеседі және агрессивтілік немесе уайымшылдықты түзету кезінде, ұялшақтық пен сенімсіздікті жеңуге ықпал етеді [6-7].

Бүгінгі таңда ең беделді ертегі терапевті Т.Д. Зинкевич-Евстигнееваның пікірінше, ертегі терапиясы – бұл ең алдымен «жанның рухани жолы мен адамның әлеуметтік жүзеге асуынан» білім берудің әртүрлі тәсілдерін қамтитын әдістер жиынтығы, сонымен қатар адамның рухани табиғатына сай келетін тәрбиелік жүйе болып табылады [8].

Сонымен қатар, А.И. Захаров, В.С. Мухина, А.М. Прихожан сияқты зерттеушілердің пікірінше, ертегі терапиясы психикалық дамуы тежелген (ПДТ) балаларда туындайтын мәселелермен тиімді күресуге ең қолайлы әдіс болып табылады [9].

И.В. Вачкова ертегі терапиясы адамның өзін-өзі тануын дамытуға, жеке тұлға ретінде қалыптасуға және қоршаған ортамен сенімді қарым-қатынас орнатуға мүмкіндік береді деп есептейді. Ертегі терапиясы, психологиялық көмек көрсету әдісі ретінде, психологқа психиканы бірнеше деңгейде зерттеуге мүмкіндік береді.

Ертегі баланың өмірінде және психикалық дамуына маңызды рөл атқарады. Психологиялық-педагогикалық сипаттағы мәселелер ертегілер арқылы шешіледі: оларды ойнау, жаңа оқиғалар құрастыру, сюжеттер мен кейіпкерлердің әрекеттерін талқылау, әртүрлі жағдайларды шешу арқылы.

Ертегі шынайы түрде жақсы болуы үшін оның оң нәтижелі аяқталуы қажет. Психикалық дамуы тежелген бала бұл сәтте психологиялық тұрғыдан қорғалғандықты сезінеді [10].

Зерттеу материалдары мен нәтижелері. ПДТ бастауыш сынып оқушыларының сөздік қорын тереңірек зерттеу мақсатында зерттеудің анықтаушы кезеңінде Р. И. Лалаева және И. В. Прищепова әдістемесі таңдалды. Аталған әдістеме балалардың психофизиологиялық дамуының ерекшеліктерін, қазіргі жұмыс бағдарламасын және оқу жоспарын ескере отырып бейімделді. Р. И. Лалаева және И. В. Прищепова әдістемесін таңдауымыздың себебі – ол бастауыш сынып оқушыларының белсенді және пассивті сөздік қорын егжей-тегжейлі зерттеуге мүмкіндік береді.

Сонымен қатар, сөздік қордың жинақталуы мен грамматикалық құрылымның қалыптасуы арасындағы тығыз байланысты ескере отырып, біз әдістемеге қосымша бағыттар енгіздік: сөз жасау және сөз түрлендіру қабілеттерін зерттеу.

I. Лексиканы зерттеу

1. Зат есімдердің сөздік қорын зерттеу. Бұл үшін төмендегідей лексикалық тақырыптар бойынша сөйлеу және көрнекі материал қолданылды:
 - Жыл мезгілдері

- Отбасы
- Мектеп
- Ыдыс-аяқ
- Жемістер
- Көкөністер
- Жабайы және үй жануарлары
- Жабайы және үй жануарларының шақалары
- Киім
- Құрал-саймандар
- Жиһаз

II. Сөз түрлендіруді зерттеу

Зат есімдердің жалғыз санын көптік санға айналдыру қабілетін зерттеу.

Зерттеу үшін бір және бірнеше зат бейнеленген жұп карточкалар дайындалды. Мысалы: мысық – мысықтар, шам – шамдар, дән – дәндер, піл – пілдер, сурет – суреттер, апельсин – апельсиндер, кофта – кофталар, қыз – қыздар және т.б.

Балалардан жұп суреттерді қарап, бірінші және екінші суретте не бейнеленгенін атауы сұралады.

III. Сөз жасау дағдыларын зерттеу

Түрлі жануарлардың шақаларын білдіретін сөздерді жасау қабілетін зерттеу.

Зерттеу үшін үй жануарлары мен жабайы жануарлар және олардың шақалары бейнеленген суреттер дайындалды.

Оқушыға жұп суреттер көрсетіліп, алдымен үлкен жануардың атын, содан кейін оның шақасының атын айту сұралады.

Кесте 1. Бастауыш сынып оқушыларының лексикалық дамуының деңгейін Р. И. Лалаева және И. В. Прицепова әдістемесін бейімдеп қолданғандағы ұпайлық жүйеге сәйкестендіру

Барлық тапсырмаларға берілген ұпайлар	Бастауыш сынып оқушысының лексикалық дамуының деңгейі	Деңгей сипаттамасы
32–36	Жоғары	Барлық тапсырмаларға сөздерді өздігінен таңдайды. Сөздік қоры жас ерекшелігі нормасына сәйкес.
25–31	Ортадан жоғары	Сөздерді өздігінен таңдайды, бірақ аздаған қателіктер немесе дәлсіздіктер бар, оларды бала нұсқаулықтан кейін түзете алады. Сөздік қоры жеткілікті.
15–24	Орташа	Сөздерді өздігінен таңдайды, бірақ көптеген қателіктер жібереді, оларды бала нұсқаулықтан кейін түзетпейді. Сөздік қоры толық қалыптаспаған.
7–14	Ортадан төмен	Барлық тапсырмаларды орындағанда қателіктер көп. Сөздік қоры жас ерекшелігі нормасынан әлдеқайда төмен.
0–6	Төмен	Жеке жауаптар ғана беріледі, қателіктер

		бар. Тапсырмаларды тек логопед көмегімен орындайды. Сөздік қоры қалыптаспаған.
--	--	--

Бастауыш сынып оқушыларының сөздік қорын тексеруден өткізгеннен кейін, олардың лексикалық даму деңгейі анықталады. Ол үшін әр оқушы жинаған жалпы ұпай саны есептеледі. Әрбір лексикалық даму деңгейі белгілі бір ұпай ауқымына сәйкес келеді. 1-кестеде баллдардың жалпы сомасының оқушының сөздік қорының қалыптасу деңгейіне сәйкестігі көрсетілген және әр деңгейге қысқаша сипаттама берілген. Р. И. Лалаева және И. В. Прищепова әдістемесіне сәйкес сөздік қордың қалыптасу деңгейлері келесідей бөлінген: жоғары деңгей, ортадан жоғары, орташа, ортадан төмен және төмен деңгей.

Сурет 1. ПДТ-і бар бастауыш сынып оқушыларының сөздік қорының қалыптасу деңгейлері

Зерттеу барысында ПДТ-і бар 26 бастауыш сынып оқушысының белсенді сөздік қоры анықталды. Әдістеме бойынша балалардың лексикалық дамуы бес деңгейге бөлінді: жоғары, ортадан жоғары, орташа, ортадан төмен және төмен.

Нәтижелер келесідей көрініс тапты:

- **Жоғары деңгей:** 4 бала (15%) – сөздік қоры жас ерекшелігіне сәйкес, барлық тапсырмаларды дербес орындай алады.
- **Ортадан жоғары деңгей:** 7 бала (27%) – сөздерді дербес таңдай алады, бірақ кейбір қателіктер кездеседі, оларды түзетуге болады.
- **Орташа деңгей:** 9 бала (35%) – көптеген қателіктер бар, кейбір сөздерді дұрыс қолдана алмайды, сөздік қоры жеткіліксіз қалыптасқан.
- **Ортадан төмен деңгей:** 4 бала (15%) – тапсырмаларды орындау барысында көп қателіктер жасайды, сөздік қоры жас ерекшелігіне қарағанда төмен.
- **Төмен деңгей:** 2 бала (8%) – тек бірлі-жарым жауаптар береді, сөздік қоры қалыптаспаған, тапсырмаларды тек логопед көмегімен орындай алады.

Аталған нәтижелер ПДТ-і бар балалар арасында сөздік қордың қалыптасуы әртүрлі деңгейде екенін көрсетеді. Ең көп оқушы орташа деңгейде орналасқан, бұл олардың сөздік

қорын жетілдіру үшін қосымша түзету және дамытушылық жұмыстарды қажет ететінін аңғартады.

Ертегімен жұмыс істеудің негізгі кезеңдері айқындалды:

Кесте 1. Ертегімен жұмыс істеудің негізгі кезеңдері

Кезең	Аты	Мақсаты	Қолданылатын әдістер/құралдар
1	Танысу	Ертегінің сюжетін тілдік көркемдік құралдар арқылы түсіну, сөйлеуді жетілдіру, сөздік қорды нақтылау, байыту және белсендіру	Сөздік жаттығулар, әңгімелесу, сұрақ-жауап, оқылым
2	Сурет салу	Ертегілерге қызығушылықты дамыту, кейіптерді сурет арқылы көрсету, қиял мен елестіру қабілеттерін дамыту	Сурет салу материалдары, қиял жаттығулары
3	Ойнау және модельдеу	Байланысты сөйлеудің күрделі формаларын дамыту, шығармашылық ертегілер құрастыру	Рөлдік ойындар, ертегіні сахналау, сюжет құрастыру
4	Актерлік шеберлік	Диалогтық және монологтық сөйлеу дағдыларын жетілдіру, эмоциялық-бақылаушы лексиканы қолдану	Шағын фольклорлық формалар: жұмбақ, мақал-мәтел, ертегі өлеңдер, рөлдік ойындар
5	Ойын-драматизация	Үйлестірілген диалог жүргізу, кейіпкерге ену және ойын бейнесін жасау дағдыларын дамыту	Рөлдік ойындар, драматизация, интерактивті ойындар
6	Тәуелсіз қызмет	Әртүрлі тақырыптар бойынша ертегі әңгімелер ойлап шығару қабілетін дамыту	Шығармашылық тапсырмалар, жеке жазба жұмыстар, ертегі құру жаттығулары

Бастауыш мектеп жасындағы психикалық дамуы тежелген (ПДТ) оқушылардың сөздік қорын тексеру жүргізу нәтижелері көрсеткендей, балалардың лексикасын дамыту деңгейі ортадан төмен және орташа болып, жас ерекшелігі нормасына сәйкес келмейді. Зерттеу барысында анықталғандай, ПДТ-і бар оқушылардың пассивті және белсенді сөздік қоры жеткіліксіз, жалпы түсінік пен классификация деңгейі төмен, родовидтік сипаттамалар қалыптаспаған, заттардың негізгі белгілерін бөліп көрсету қабілеті дамымаған, көптеген сөздердің лексикалық мәнін түсінбеушілік байқалады және жалпы атау сөзін айту дағдылары жетілмеген. Сонымен қатар, балалар сөз жасау және сөз түрлендіруде көптеген қателіктер жіберген, сөздердің грамматикалық үйлесімділігін бұзған.

Сонымен қатар, көпшілігі тапсырмаларды өте баяу орындаған және ұйымдастырушылық көмекке мұқтаж болды.

Барлық зерттелген балалардың сөздік қоры жеткіліксіз деңгейде қалыптасқаны, лексикалық жүйені дамытуға бағытталған коррекциялық әсердің маңыздылығын айқын дәлелдейді.

Қорытынды. Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, ертегі терапиясы әдісі ПДТ-і бар бастауыш сынып оқушыларының сөздік қорын дамытуда тиімді құрал болып табылады. Оның әсері психолого-педагогикалық бірнеше шарттың үйлесімі арқылы жүзеге асады: тәрбиеші, бала және ата-ана арасындағы диалогтық өзара әрекет, ойындық кеңістіктің дұрыс ұйымдастырылуы, эмоционалды-шабыттандырушы ортаның құрылуы және шығармашылық тәсілдің жеке мысалдары арқылы проблемаларды шешуге мүмкіндік беру.

Зерттеу барысында анықталғандай, 26 оқушының арасында:

- 4 бала (15%) жоғары деңгейде сөздік қоры қалыптасқан,
- 7 бала (27%) ортадан жоғары деңгейде,
- 9 бала (35%) орташа деңгейде,
- 4 бала (15%) ортадан төмен деңгейде,
- 2 бала (8%) төмен деңгейде орналасқан.

Бұл деректер ПДТ-і бар балалар арасында сөздік қордың қалыптасуы әртүрлі екенін көрсетеді, ең көп оқушы орташа деңгейде орналасқан, яғни қосымша түзету және дамыту жұмыстары қажет.

Ертегіні қолдану тек мамандарға ғана емес, ата-аналарға да қолжетімді болып, авторлық ертегілерді құрудың қарапайым технологияларын меңгеру арқылы балалардың танымдық, эмоционалды және әлеуметтік дамуын үйлестіруге жағдай жасайды.

Сонымен қатар, ертегі терапиясы әдісі ПДТ-і бар балалардың:

- сөйлеу белсенділігін және сөздік қорын дамытуға,
- танымдық процестерін, ойлау қабілеттерін және қиялын жетілдіруге,
- эмоционалды тұрақтылығын нығайтуға,
- әлеуметтік өзара әрекет дағдыларын қалыптастыруға,
- шығармашылық қабілеттерін дамытуға

ықпал етеді.

Осылайша, ертегі терапиясы әдісі бастауыш сыныптағы педагогикалық практикада балалардың психикалық дамуына, интеллектіне, моторикасына және эмоционалды-әлеуметтік дағдыларына кешенді оң әсер ететін тиімді педагогикалық технология ретінде қарастырылуы мүмкін.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Богачева А. Н. Особенности лексического строя речи у детей младшего школьного возраста с задержкой психического развития // Актуальные проблемы специального образования. Тверь, 2022. С. 52-58.
2. Борякова Н.Ю., Касицына М.А. Коррекционно-педагогическая работа в детском саду для детей с задержкой психического развития. (Организационный аспект). — М.: В.Секачëв, 2007. — 78 с.
3. Музафарова Е. А. Технологии инклюзивного образования как средства для создания безбарьерного обучения детей с ОВЗ // Образование и воспитание. — 2016. — №5. — С. 89-91. 5. Стрелкова Л. П.. Уроки сказки. — М., 1999. — 119 с.